

Tischler János

A LENGYEL OKTÓBER ÉS AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM KÖLCSÖNHATÁSA

Közismert, hogy az 1956. október 23-i budapesti felvonulás a lengyel Október melletti szolidaritási tüntetésként indult – a magyar sajtó épp aznap tette közzé Władysław Gomułka, a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága frissen megválasztott, új első titkárának a párt 8. plénumán elmondott híres beszédét –, s ezt jelképezte – mint helyszín – a Petőfi- és a Bem-szobor, illetve a sajátos jelszó, amely tömören fejezte ki a magyarok követelését: „Lengyelország példát mutat, kövessük a magyar utat!”¹ Varsóban a két esemény közötti összekapcsolódásra másnap, 24-én került sor azon a többszázazres nagygyűlésen a varsói Tudomány és Kultúra Palotája előtti téren, amely az 1956. októberi lengyelországi változások igazi csúcspontját jelentette. Egyrészt néhány egyetemista csoport, az előző napi budapesti tüntetésekről értesülvén, a térre magyar zászlóval vonult fel, amely az összegyűltek körében nagy tetszést váltott ki, Gomułkából viszont határozott elégedetlenséget.² Másrészt a gyűlés végeztével több mint 2000 ember – akikhez útközben még néhány ezren csatlakoztak – ment át a LEMP KB épülete elé, majd „a tüntetés résztvevői a Magyar Nagykövetség elé vonultak, hogy kifejezzék szolidaritásukat a magyar nemzettel”. Végül a tüntető csoportok egyike Varsó belvárosában „rövid gyűlést tartott Varsó–Budapest–Belgrád jelszóval”.³

A kölcsönhatásokat tekintve van egy harmadik helyszín is, ahol a két országban zajló események egy ideig párhuzamosan szerepeltek a napirenden: ez pedig Moszkva. Ismeretes, hogy 1956. október 24-re eredetileg azért hívták a szovjet fővárosba a testvérpártok képviselőit, hogy Hruscsov – aki vonakodva egyezett bele a szovjet csapatok október 23-i bevetésébe Budapesten, mert még nem zárta ki véglegesen az esetleges lengyelországi szovjet fegyveres beavatkozás lehetőségét – tájékoztatást adjon néhány nappal korábban Varsóban folytatott tárgyalásairól, de az ülés napirendjén már a lengyel és a magyar helyzet szerepelt.⁴ Hruscsov számára éppen a

¹ A fenti jelszó is azt hangsúlyozza, hogy nem más országok példájának szolgai másolásáról van szó, hanem minden nemzetnek a saját útját kell járnia. Ugyancsak húzta alá Nagy Imre is az olasz *Giornale D'Italia* tudósítójának október 31-én adott interjújában, amelyben a magyar miniszterelnök nyugati típusú demokráciát jelölt meg Magyarországra számára, amely nem hasonlítana sem a titoizmushoz, sem a Gomułka-féle irányvonalhoz, hanem a „sajátos magyar úton” kíván haladni. Lásd Polska Agencja Prasowa, Biblioteka PAP, Biuletyn Specjalne 1–15. XI. 1956 r. Biuletyn Specjalny nr. 3473, Warszawa, dnia 2 listopada 1956 r., (Dział:) Materiały i dokumenty, s. 3–4.

² Oral History Archívum (a továbbiakban: OHA), 572. sz. Interjú Emanuel Planerrel, a Lengyel Rádió Tájékoztató Osztálya egykori vezetőjével, készítette Tischler János, 1993.

³ *Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai*. Összeállította, fordította és a bevezető tanulmányt írta Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet–Windsor Kiadó, 1996, 203–204. p., III/5./157. számú dokumentum (a továbbiakban: *Az 1956-os magyar forradalom...*).

⁴ Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet. Közli: Hajdu Tibor. In *Évkönyv I. 1992*. Budapest, 1956-os Intézet, 1992, 149–156. p.

magyar forradalom tette világossá, hogy mennyi kellemetlen következménytől mentesítette a Szovjetuniót a lengyel kérdés politikai megoldása.

*

Az 1956. októberi lengyelországi válság megoldásaként megválasztott régi-új LEMP-vezetés – és személyesen Gomulka – megkülönböztetett figyelemmel követte a magyar eseményeket, és minden forrást megragadott a minél pontosabb és hitelesebb tájékozódás érdekében.⁵ A Budapestről érkező hírek mellett a még erőtlen lengyel pártvezetésre szintén nyomást gyakorolt a honi közvélemény, amely a magyar forradalomban teljes azonosságot vélt felfedezni a „lengyel forradalommal”, és ekkor már tömeges véradással segítette a „magyar testvéreket”. Egyúttal a kétségtelen változások útjára lépett Lengyelország vezetői támaszt, szövetségest kerestek a szovjet többi országa között, ahol akkor még a „sztálinista vonal” volt a meghatározó. Ezt a szövetségest Magyarországon vélték felfedezni. Emellett a magyar forradalom megosztotta a két ország között az addig csak a lengyelekre nehezedő, Moszkvából érkező erőteljes politikai és részben katonai nyomást. Ez előnyös volt a lengyelekre nézve, hiszen így könnyebben véghez lehetett vinni az elodázhatatlan változásokat, például Rokosszovszkij szovjet marsall, lengyel nemzetvédelmi miniszter leváltását, a szovjet tisztok és katonai tanácsadók hazaküldését.⁶

A LEMP Politikai Bizottsága október 28-i ülésén határozta el, hogy a párt Központi Bizottsága nevében felhívást intéz a magyar nemzethez.⁷ Erre annál is inkább szükség volt, mert az október 23-át követő napokban a lengyel vezetés hallgatott, hiszen az egymásnak is gyakran ellentmondó hírek özönében maga sem tudta pontosan, mi is történik valójában Budapesten. Ugyanakkor tovább már nem lehetett hallgatni, főként úgy nem, hogy a *Trybuna Ludu*, a LEMP KB központi orgánuma és az ennek megfelelő különböző vajdasági pártlapok – a megfelelő szervek engedélyével vagy az ekkor tökéletesen talaját veszített cenzúra tehetetlenségét kihasználva – vezércikkekben üdvözölték a magyar felkelést és tettek hitet mellette. Egy ilyen felhívás a „támaszkeresés” mellett – ráadásul a lengyel vezetés valóban sok azonosságot látott a lengyel és a magyar változások között – jótékony hatást gyakorolhatott a magyar forradalom és ezáltal közvetve a lengyelországi helyzet konszolidációjára. Adam Willman budapesti lengyel nagykövet október 28-án Varsóból azt az utasítást kapta, hogy azonnal fordítsa le magyarra a felhívást, mert a másnapi magyar újságokban ennek meg kell jelennie.⁸ Ez meg is történt, majd a lengyel eredetit és a magyar szöveget átadta Kádár Jánosnak és Nagy Imrének, akik arra kérték Willmant, tolmácsolja a lengyel testvérpárt vezetőinek „forró köszönetüket” az irántuk tanúsított nagy együttérzésért és segítségért.⁹ Nekik a lengyel támaszra volt szükségük. 29-én valóban az összes lengyel napilap és a *Szabad Nép* egymással szinkronban tette közzé a LEMP KB felhívását a magyar nemzethez, amelyet Gomulka és József Cyrankiewicz miniszterelnök (mindketten a PB tagjai) írtak alá. Ebben először kifejezték a vérontás és a Budapestet ért súlyos pusztítás miatti fájdalmukat, majd felszólították a magyarokat a „testvérgyilkos harc” mielőbbi beszüntetésére. Ezután az üzenet így folytatódik: „Ismerjük a magyar nemzeti kormány programját, a szocialista demokrá-

⁵ Lásd a 2. jegyzetet.

⁶ Az 1956. október 23-tól kezdődően naponta-kétnaponta megtartott szovjet pártelnökségi üléseken szinte kizárólag a magyarországi események szerepeltek a napirenden, a „lengyel kérdés” viszont annyiban maradt még aktuális, hogy a Liu Sao-csi vezetésével Moszkvába érkezett kínai pártküldöttség, amely részt vett a szovjet pártelnökség október 24-i és 26-i ülésein, többek között eleinte megkísérelte rábírní a szovjeteket, hogy ne engedjék Rokosszovszkij varsói menesztését. A Kreml végül is belátóródott abba, hogy a Lengyelországban rendkívül népszerűtlen – és Gomulkák számára elfogadhatatlan – Rokosszovszkij leváltás és visszaküldjék a Szovjetunióba. Hruscsov a szovjet pártelnökség október 30-i ülésén ezzel kapcsolatban kijelentette: „Rokosszovszkijra vonatkozólag megmondtam Gomulkának, hogy ez a maguk (a lengyelek) dolga.” Lásd *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Szerkesztette Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 30–34., 51–52. p. (a továbbiakban: *Döntés a Kremlben, 1956...*).

⁷ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 152. p., II/1./133. számú dokumentum.

⁸ OHA, 571. sz. Interjú Adam Willman egykori budapesti lengyel nagykövettel, készítette Tischler János, 1991.

⁹ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 45. p., I/1./18. számú dokumentum.

ciának, a jólét növekedésének, a munkástanácsok megalakításának, a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának és a lenini egyenjogúsági elvek alapjára helyezett szovjet–magyar barátságának a programját. Távol áll tőlünk, hogy beavatkozzunk belső ügyeitekbe. Úgy véljük azonban, hogy ez a program megfelel a magyar nép, az egész béketábor érdekeinek. (...) Úgy gondoljuk, hogy a magyar nemzeti kormány programját csak azok vehetik el, akik Magyarországot le akarják téríteni a szocializmus útjáról. (...) Ti is, mi is ugyanazon az oldalon állunk – a szabadság és a szocializmus oldalán. (...) Legyen úrrá a béke Magyarországon, a béke és a nép egysége, amely annyira szükséges számotokra, hogy megvalósíthassátok a demokratizálás, a haladás és a szocializmus széles körű programját, amelyet nemzeti kormányotok kítűzött.”¹⁰

Különösen szembetűnő ellentmondást tartalmaz az a mondat, amelyben a lengyel vezetés helyesli a szovjet csapatok kivonását Magyarország területéről, ugyanis Lengyelország vonatkozásában ezt elképzelhetetlennek tartotta. Az ezt követelő egyre erőteljesebb megnyilvánulásokra október végén Gomulka még csak azt válaszolhatta, hogy Magyarország geopolitikai helyzete teljesen eltér Lengyelországtól, és akik ezt követelik, azok a belső és a külső reakció kezére játszanak, amely ugrásra készen áll, hogy a helyzetet a maga javára használja ki.¹¹ Szükség volt még néhány napra és néhány nagy jelentőségű eseményre ahhoz, hogy Gomulka megtalálja az ideillő és később hosszú éveken át használt formulát a „lengyel államérdekről”.

Szintén október 28-án Gomulka megbízásából a közvetlen tájékozódás és helyzetfelmérés céljából kétfős küldöttség indult Varsóból Budapestre. Ezenkívül feladatként szabták meg számukra azt is, hogy a lengyel pártvezetés érdekeinek megfelelően igyekezzenek lehetőség szerint elejét venni a magyar forradalom további jobbrtolódásának, kíséreljék meg rábírní Nagy Imrét és Kádárt a változások adott szinten történő lezárására. Emellett ez a látogatás jó alkalom volt arra, hogy támogatásukról biztosítsák az új magyar vezetést, és egyértelműen elítéljék, hogy a „közrend helyreállítása céljából” Gerő Ernő segítségével hívta a szovjet csapatokat. Az említett küldöttséget Marian Naszkowski külügyminiszter-helyettes és Artur Starewicz, a KB póttagja, majd nem sokkal később a KB mellett működő Sajtóiroda vezetője alkotta. Még aznap megbeszélést folytattak a magyar vezetés tagjaival, főként Nagy Imrével és Kádár Jánossal. A találkozásiról a lengyel fél többoldalas rejtjelezett jelentést küldött egyenesen Gomulkának és Adam Rapacki külügyminiszternek (aki egyben a PB tagja). Ez a titkos távirat a magyar beszélgetőpartnerek által adott, az előző napok történéseit és a kibontakozás lehetőségét megfogalmazó objektív helyzetleírást tartalmazta. A lengyel küldöttség szerint „a pártvezetésből senki sem tudott említeni nekünk egyetlen reakciós központot sem, sőt a mozgalom kifejezetten antikommunista és antiszocialista jellegéről tanúskodó tényeket sem a fővárosban”, ugyanakkor a magyar vezetők egyetértettek abban, „hogy a harc elhúzódásának minden napja, minden órája elkerülhetetlenül a reakciós és antikommunista söpredéket helyezi a felkelő mozgalom élére”¹². A Budapesten látottak alapján a tágabb lengyel vezetés két tagja személyesen is szembesülhetett azzal, hogy a 8. plénum időszakában fellépő krízis vértelen megoldása milyen katasztrófától mentette meg országot és pártjukat, hiszen ők is tisztában voltak azzal, hogy a szovjet csapatok varsói bevonulása esetén – a mindennemű konfrontációt elkerülni kívánó józan megfontolások ellenére is – Lengyelországban egy elemi erejű felkelés tört volna ki, amelyen a LEMP képtelen lett volna úrrá lenni, csakúgy, mint ez Magyarországon is történt.¹³ Csakhogy egy esetleges fegyveres harc lengyel földön nagyságrendekkel nagyobb arányokat öltött volna, felszakítva a háború ütötte és épphogy behegedt sebeket. Éppen ezért Gomulka és a vezetés más tagjai is gyakran hangot adtak a lengyelek politikai higgadsága láttán érzett elégedettségüknek.

Október 29-én Starewicz és Naszkowski a szovjet nagykövetségen találkozott az éppen Budapesten tartózkodó Mikojannal és Szuszlovval, akik szándékaikról nem tudtak vagy nem akartak

¹⁰ 1956 sajtója. Budapest, Tudósítások Kiadó, 1989. A LEMP KB felhívása a magyar nemzethez. *Szabad Nép*, 1956. október 29.

¹¹ Archiwum Akt Nowych (a továbbiakban: AAN, Újkori Iratok Levéltára), KC PZPR, 237/V-840. Przemówienia Władysława Gomułki, 20. 10–23. 11. 1956, s. 47–48.

¹² *Az 1956-os magyar forradalom...*, 45–47. p., 1/1./19. számú dokumentum.

¹³ Tischler János: Lengyel szemmel 1956-ról (a továbbiakban: Lengyel szemmel...). Interjú Artur Starewiczcsal, a LEMP KB Sajtóirodájának egykori vezetőjével. *Múltunk*, 1992, 2–3. sz. 277–278. p.

egyértelműen nyilatkozni, annyit mondtak csak, hogy minden attól függ, vajon a Nagy Imre-kormányának sikerül-e ellenőrzése alá vonnia az eseményeket.¹⁴ A két küldött október 30-án tért vissza Varsóba, és a PB ülésén még aznap beszámoltak magyarországi tapasztalataikról,¹⁵ ami viszont legalább ennyire lényeges, az az, hogy fontosnak tartották tájékoztatni a lengyel közvéleményt is, s ezért Starewicz röviddel visszaérkezése után a Lengyel Rádió riporterének felelt arra a kérdésre, hogy mit látott Magyarországon. Válaszában annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonulása után megkezdődhet a Nagy Imre-kormány programjának megvalósítása.¹⁶

1956. november 1-jén délelőtt a szovjet–lengyel határ mentén fekvő Brestben Hruscsov, Malenkov és Molotov találkozott a Gomulka vezette háromfős lengyel küldöttséggel. A szovjet fél tájékoztatta őket a küszöbönálló magyarországi intervencióról – amelyről a végleges döntést október 31-én hozták meg Moszkvában¹⁷ –, s bár a lengyelek „különvéleményüket” hangoztatták, hiszen azt fenntartások nélkül nem fogadhatták el, hogy az ilyen jellegű válságokat – mint a magyar vagy tizenkét nappal korábban a lengyel kérdést – egy idegen hatalom egyszerűen saját fegyveres erejével intézze el, ellenben azzal ők is egyetértettek, hogy Magyarországon komolyan fennáll az ellenforradalom veszélye.¹⁸ Mégis a beavatkozás erőtlen ellenérveként megemlégték azt, hogy Magyarországon a szovjeteknek hosszan tartó partizánháborúval kell számolniuk.¹⁹ Mindazonáltal a szovjet döntést – más egyebet nem tehetvén – ők is tudomásul vették, ugyanakkor a LEMP PB fontosnak tartotta, hogy „különvéleményét” ez ügyben nyilvánosságra is hozza. Egyidejűleg a breszti szovjet közlés egyedülálló adut adott Gomulka kezébe, mert ettől fogva politikai meggyőződését taktikázás nélkül egyértelművé tehetette a „lengyel államérdekre” hivatkozva, amely a szovjet csapatok jelenlétét, az ország Varsói Szerződés-beli tagságát és az 1945-ben alapjaiban átrajzolt lengyel határok megváltoztathatatlanságát foglalta magában. Gomulka azzal zsarolta a lengyel társadalmat, hogy a „lengyel államérdek” figyelmen kívül hagyása vagy megsértése Magyarország tragikus sorsára juttatja Lengyelországot is, ezért az egyetlen helyes megoldás az, ha ilyen vészterhes külpolitikai helyzetben a nép felsorakozik a LEMP mögött.

A „lengyel államérdek” ilyen nyílt megfogalmazása először a LEMP KB november 1-jén kelt, a lengyel nemzethez intézett felhívásában kapott helyet, és szintén ebben a felhívásban található meg a lengyelek aznap délelőtt Brestben Hruscsovnak kifejtett „különvéleménye” is. A breszti találkozó fontosságát mutatja, hogy néhány órával később jórészt csak azért ült össze a LEMP PB összes tagja – a „breszti hármakkal” kiegészülve –, hogy megvitassa a Magyarországgal kapcsolatos új fejleményeket. Áttekintették a „magyar politikai helyzetet, a szovjet csapatok magyarországi bevonulásának ügyét”, és a „PB elítélőleg foglalt állást a Szovjetunió magyarországi fegyveres intervenciója ügyében”. A napirendhez kapcsolódó határozatban az áll, hogy egy

¹⁴ Lengyel szemmel..., 278–279. p.

¹⁵ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 153. p., II/1./134. számú dokumentum.

¹⁶ Archiwum Polskiego Radia i Telewizji [A Lengyel Rádió és Televízió Archivuma], Polityczne Nagrania Archiwalne, 4351/3, Muzyka i Aktualnosci, 30. 10. 1956.

¹⁷ *Döntés a Kremlben, 1956...*, 62–65. p.; valamint A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Budapest, Századvég Kiadó–1956-os Intézet, 1993. 70–73. p., II/12. számú dokumentum.

¹⁸ A szovjet küldöttség Brestből telefonüzenetet küldött Moszkvába a találkozóról, amely szerint „nem alakult ki teljes egyetértés”: a lengyeleknek az a véleménye, hogy ez magyar belügy, s nem szabad beavatkozni, ugyanakkor a reakció szerintük is valóban felütötte a fejét Magyarországon. Ehhez a lengyel fél még hozzátette, hogy az esetleges szabad választások során a magyar kommunista párt 8–10 százalékot kapna, s Magyarországon „fel kell fegyverezni a munkásokat, hadd tartsák meg a fegyvert”. *Döntés a Kremlben, 1956...*, 66. p. Hruscsov visszacmlékezőcsiben a következőket írja ugyanerről a találkozóról: „Előadtuk szempontjainkat Gomulkának és Cyrankiewicznek. Csendsben végighallgattak. Feltettük a kérdést: »Mit tegyünk?« Gomulka úgy foglalt állást, hogy bár a helyzet nagyon súlyos, mégsem kell fegyveres erőt alkalmazni. (...) »Tegyük fel, hogy nem vonják ki a csapatokat és nem is avatkoznak be. Hadd leplezze le magát a kormány, amely ellenforradalmi álláspontot foglalt el. Akkor majd maga a magyar munkásosztály dönti meg.« »És ehhez mennyi idő szükséges?« Így aztán nem is jutottunk egyetértésre.” Memuári Nyikiti Szergejevicsa Hruscsova. *Voproszi Isztorii*, 1994. 5. sz. 76. p.

¹⁹ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 175–179. p., II/9./145. számú dokumentum.

a nemzethez intézett felhívásban közzé kell tenni a párt álláspontját, miszerint „Magyarországon a néphatalom és a szocializmus vívmányainak védelmét és fenntartását a magyar népnek, nem pedig külső intervenciónak kell megoldania”.²⁰

A felhívás – amelynek másik célja az volt, hogy „hideg vizet öntsenek a túlságosan felforrósodott lengyel fejekre”²¹ – megfogalmazására szerkesztőbizottságot hoztak létre Jerzy Morawski PB-tag irányításával, s a szöveg – Gomulka jóváhagyása után – másnap meg is jelent a lengyel újságokban. A felhívás Magyarországra vonatkozó szakasza elítélte az MDP korábbi vezetését, amely szembeszállt a munkásosztály és a nemzet többségének akaratával, és demokratizálás helyett a szovjet csapatokat hívta segítségül. A folytatásban a LEMP KB hangsúlyozta az egyre növekvő reakciós és ellenforradalmi veszélyt, rámutatott a magyarországi helyzet kaotikus volta-ra, a „reakciós bandák” önbíráskodására és a kommunisták bestiális legyilkolására. A Magyarországot a katasztrófa felé sodró reakciós erőket Lengyelország nevében a LEMP KB határozottan elítélte, kifejezve egyúttal azon reményét, hogy a magyar munkásosztály és a dolgozó tömegek képesek egyesülni, és ezáltal a „reakciós merénylet” elhárítani. Ezután kapott helyet a felhívásban a PB-ülésem megfogalmazott határozat az idegen beavatkozás helytelenségéről, majd ezt követte, hogy a szovjet hadsereg a potsdami egyezmény alapján, NDK-ban lévő csapataik utánpótlási vonalait biztosítandó állomásokig lengyel területen. Így kivonásuk Lengyelországból addig elképzelhetetlen, míg Németországgal a békeszerződés meg nem köttetik, vagy amíg mind a négy nagyhatalom egyidejűleg ki nem vonja csapatait német földről. Az utánpótlási vonalak biztosításán kívül a szovjet csapatok másik fontos feladatuk éppen az, hogy lengyelországi jelenlétükkel védjék az ország nyugati határait a német revíziós étvággal szemben, de az itt-tartózkodásuk feltételeit és körülményeit a megfelelő jogi formák szabályozzák majd, amelyekről a lengyel vezetés megállapodást fog kötni a szovjet kormánnyal. Végezetül a párt leszögezte: a nemzetközi viszonyok ismeretében kivonásuk követelése ellentétes a legalapvetőbb lengyel államérdekkel, valamint a jelen időszak nem a tüntetéseket és a gyűléseket, hanem a nyugalmat, a fegyelmet és a felelősségtudatot követeli meg, „ez a pillanat legfontosabb parancsa”.²²

A szovjet fegyveres beavatkozásra mutató összes jel ellenére, a Lengyel Külügyminisztérium Naszkowski aláírásával azt az utasítást intézte november 2-án Willman nagykövethez, hogy Nagy Imre novemberi 1-jei segítségnyújtási kérésére válaszolja azt, miszerint a lengyel vezetés reményei szerint segítséget jelent számára a LEMP KB-nak a lengyel nemzethez írott felhívásában megfogalmazott azon hivatalos álláspont – erről, mint láttuk, a PB november 1-jén este döntött –, amely leszögezi, hogy „Magyarországon a néphatalom és a szocializmus fenntartását csak a nemzet belső erői oldhatják meg, nem pedig a külső intervenció”.²³

November 2-án este rejtjelezett távirat érkezett Willmantól Rapacki külügyminiszternek címezve, amelyben a magyar kormány azt kérte a lengyel kormánytól, egyezzen bele, „hogy Varsó legyen a színhelye a Magyarország és a Szovjetunió kormányküldöttségei közötti tárgyalásoknak, melyek témája a két fél közti kapcsolatok rendezése, ezen belül is a szovjet csapatok magyarországi állomásozásának kérdése”.²⁴ Nyilvánvaló volt, hogy a „szovjet csapatok magyarországi állomásozásának” megvitatása a szovjet hadsereg távozásának követelését jelentette magyar részről, egy olyan követelést, amelyet a lengyel vezetés Lengyelország vonatkozásában nem egészen egy nappal korábban újól és mindenki számára érthetően teljes egészében elvetett. Mégis, másfél órán belül megszületett és elindult a magyar fővárosba a válasz: ha mindkét félnek megfelel, a lengyel kormány beleegyezik, hogy a színhely Varsó legyen, sőt ha a tárgyalások időpontja ismertté válik, akkor erről a lengyel közvéleményt is tájékoztatni akarják.²⁵ A magyar kormány kérésének ily módon eleget téve a LEMP PB ismét kinyilvánította „breszti különvéleményét”.

²⁰ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 153–154. p., II/1./135. számú dokumentum.

²¹ OHA, 473. sz. Interjú Jerzy Morawskival, a LEMP PB egykori tagjával, készítette Tischler János, 1991.

²² *Az 1956-os magyar forradalom...*, 159–161. p., II/4./140. számú dokumentum.

²³ Uo. 140. p., I/2./118. számú dokumentum.

²⁴ Uo. 55. p., I/1./31. számú dokumentum.

²⁵ Uo. 140. p., I/2./117. számú dokumentum.

November 3-ról 4-re virradó éjszaka érkezett az a távirat Willmantól Varsóba, amely a lengyel nagykövet Nagy Imrével november 3-án kora délután folytatott beszélgetését tartalmazza. A kilátástalannak tűnő helyzet ellenére a magyar miniszterelnök igyekezett minden aprócska lehetőséget megragadni a politikai helyzet normalizálására. Mivel azt feltételezte, hogy Mindszenty József hercegprímás „reakciós szellemben léphet fel”, azt kérte a lengyel kormánytól, érje el a hivatalát frissen visszavett Stefan Wyszynski bíborosnál, hogy a lengyel egyház feje „megfelelő befolyást gyakoroljon Mindszentyre a magyarországi feszültség csökkentése érdekében”.²⁶ A november 4-én bekövetkező fordulat, a „magyar tragédia” utolsó felvonása sok más elgondolással együtt tárgyalanná tette ezt a kérést is.

Gomulka maga is megengedhetetlennek tartotta Magyarország esetleges kiválását a közvetlen szovjet érdekszférából – saját jól felfogott érdeke is ezt diktálta neki –, de kezdetben nehéz volt helyeselnie a második szovjet beavatkozást, többek között azért is, mert Lengyelországnak két héttel korábban szintén szembe kellett néznie ugyanezzel a veszéllyel, ráadásul a LEMP KB a magyar nemzethez intézett október 28-i felhívásában egyértelműen elítélte a négy-öt nappal korábbi budapesti szovjet fegyveres fellépést. Így november 4-én Gomulka jórészt meglegedett annak hangoztatásával, hogy tudomásul kell venni a kész tényeket. A magyarországi „kész tényekből” következően a LEMP Politikai Bizottsága – amely csak a „magyar ügy” miatt ült össze – szintén aznap esti ülésén határozott úgy, hogy a lengyel ENSZ-képviselő a szovjet intervenciót elítélő amerikai határozat ellen foglaljon állást, ami meg is történt.²⁷ Amikor másnap megérkezett a hír, hogy Lengyelország az ENSZ-ben a szocialista tábor többi országával egyetemben szavazott, a LEMP KB épületében éppen a varsói napilapok főszerkesztőinek és a Lengyel Rádió szerkesztőinek gyűlése zajlott. Amikor ők értesültek Lengyelország ENSZ-nagykövetének magatartásáról, dühösek lettek, azt állították, hogy a lengyel közvélemény sohasem bocsátja meg Magyarországot illetően elárulását, és követelték az eljárás felülvizsgálatát. Úgy vélték, hogy az egyedüli dolog, ami megmentheti a lengyel vezetés és Gomulka presztízsét, az Rapacki külügyminiszter azonnali lemondatása. Gomulka végighallgatta ezt és indulatosan így reagált: „Őnök azt várják tőlem, hogy kockára tegyem Lengyelország sorsát. Azt akarják, hogy lépjek fel Nagy Imre védelmében, én pedig azt sem tudom, kicsoda ő és mik a szándékai. Csak azt tudom, hogy kormányában gyakorlatilag már nem voltak kommunisták, a reakciós pártok kerültek túlsúlyba, a tömeg pedig a lámpavasakra húzta fel a kommunistákat. És annak a kormánynak a védelmében maguk azt akarják, hogy Lengyelországnak olyan sorsot készítsék elő, mint amilyenben most Magyarországnak van része. Ezt én sohasem fogom megtenni. Egyébként is, belegendoltak abba, mi történne itt Lengyelországban, ha Magyarországon győzedelmeskedtek volna az antikommunista pártok? Hiszen akkor a reakció torkon ragadna minket is (...), és előttele bennünket ez a hullám. Én ebbe nem megyek bele.”²⁸

A lengyelországi változások csúcspontjukat a LEMP KB 8. plénumának idején érték el, onnantól kezdve a még gyenge új pártvezetés igyekezett a helyzetet konszolidálni az országban, csilapítani a feszült légkört és stabilizálni saját pozícióit. A sok mindent átélt Gomulka teljesen tisztában volt ugyanis azzal, hogy a valóban tényleges – de mint később kiderült, ideiglenes – tömegtámogatás ellenére, amit akkor élvezett és ami egyedülálló volt a népi demokrácia országainak történetében, a Szovjetunió katonai jelenléte nélkül a lengyel kommunista párt egymaga nem képes egyeduralmát megőrizni. Ezt a katonai jelenlétet viszont kétoldalú – lengyel–szovjet – szerződésben, megfelelő jogi garanciákkal kívánta szabályozni, amit 1956 november közepén Moszkvában alá is irtak. Másrészt pedig az 1945-ben Potsdamban meghúzott új nyugati lengyel határok egyedüli garantálója ismételtelen csak a Szovjetunió volt, és minden hivatalos propaganda mellett, akkor még komoly fenyegetést jelenthetett Lengyelországra a kétségkívül létező német területi revizionizmus. Ezt a veszélyt, valamint a magyar forradalom vérbefojtását a LEMP KB első titkára saját rendszere konszolidációja érdekében 1956 őszi–telén ki is használta. Amit Gomulka képviselt, az az volt, hogy a keleti szomszéd nyújtotta „függetlenséget” maximálisan

²⁶ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 57–58. p., I/1./34. számú dokumentum.

²⁷ Uo. 154. p., II/1./136. számú dokumentum.

²⁸ Andrzej Werblan: *Czy los Imre Nagya przeczazil Gomulke?* (Nagy Imre sorsa rémítette-e meg Gomulkát?) *Pravo i Zycie*, nr 43, 1991.

meg kell tartani és ameddig lehet, tágitani; fel kell számolni a sztálini időszak maradványait, valamint a szocialista építésnek nemzeti jelleget kell kölcsönözni („a szocializmus lengyel útja”).

Gomulka a „magyar kérdésben” első ízben 1956. november 29-én lépett túl a „kész tények tudomásulvételén”, olyannyira, hogy különválasztotta a nyugati államok Egyiptom elleni fegyveres agresszióját a magyarországi szovjet beavatkozástól, kijelentvén, hogy ez utóbbi minőségileg más, hiszen „a Szovjetunió Magyarországon nem keres gazdasági kizsákmányolási területet, nincs szándéka a magyar nép munkájából hasznot húzni és Magyarországot gyarmatává változtatni”²⁹. 1956 decemberére alakult ki az a lengyel álláspont a magyar események megítéléséről, amely mellett az elkövetkezendő másfél évben a LEMP vezetése következetesen kitartott. Ez az álláspont két részből tevődött össze. Egyrészt a november 4-i szovjet intervenció szükséges voltát egyáltalán nem vitatták – bár ennek bekövetkeztét „mélységesen fájlalták” –, úgy vélték, hogy ez az intervenció abban a helyzetben elkerülhetetlen rossz volt, amelyet azért kellett megtenni, hogy ne a „reakció” kerüljön hatalomra Magyarországon, mert ez az összes többi szocialista országra nézve hatalmas veszélyt jelentett volna. A LEMP „mélységes sajnálkozása” még azt is jelentette, hogy ezt a véleményt viszonylag ritkán hangoztatták, mert „kellemetlen dolgokról rendszerint nem akarózik sokat beszélni”.³⁰ A megítélés másik része az volt, amiben a lengyel vezetés élesen különbözött a szovjet tömb többi országától. A magyar eseményeket ez utóbbiak szinte kizárólag a külső és belső reakció számlájára írták. A lengyel vélemény szerint a magyarországi robbanás Rákosi bűnös és torzulásokkal teli politikájának szomorú eredményeként következett be, a gyújtóanyag évek hosszú sora alatt halmozódott fel. Ha más pártok a teljes felelősséget kizárólag a diverzáns csoportok tevékenységére, a külső tényezőkre teszik, akkor ezzel elhárítják a felelősséget az elkövetett belső hibák, a párt által egy adott országban folytatott hamis politika miatt.³¹

Bár Gomulka élesen elítélte Nagy Imre november első napjaiban tett politikai lépéseit, mégis ugyanilyen határozottan kifogásolta a magyar miniszterelnök és társai november 22-i elrblását, és ennek tanújelét is adta. 1957 májusában olyan lépésre szánta el magát, amelyre rajta kívül egyetlen más kommunista pártvezető sem vállalkozott: közbenjárt Hruscsovnál Nagy Imre védelmében. Nem a Nagy Imrével való politikai nézetazonosság vezette őt erre, hanem a régi gyakorlat visszatérésének réme, a politikai ellenfél-ellenség fizikai megsemmisítésének Sztálin alatt megszokott gyakorlata, aminek maga Gomulka is csaknem áldozatul esett annak idején. Szinte egyidőben azzal, hogy a LEMP KB 9. plénuma meghirdette a harcot az ideológiai revizionizmus ellen, titkos rejtjeltávirat érkezett Budapestről Willman aláírásával, amelyből kiderült, hogy – a Gomulka által szintén revizionistának tartott – Nagy Imrét visszazállították Budapestre, és folynak a per előkészületei.³² Egy héttel a távirat kézhezvétele után Gomulka és Cyrankiewicz vezetésével – minden nyilvánosságot mellőzve – lengyel küldöttség utazott Moszkvába, hogy egyeztessen az 1956 novemberében megkötött szovjet–lengyel szerződés alapján még nem tisztázott vitás kérdéseket.³³ A megbeszélések során – szinte teljesen mellékesen – maga a lengyel párt első titkára hozta szóba Nagy Imrét. Az esetleges per ellen annak politikai ártalmasságával, a várható nemzetközi felháborodással érvelt, és úgy fogalmazott, hogy „Nagy Imre minden bizonnyal nem volt imperialista ügynök”³⁴. Hruscsov elutasító magatartásával szemben Gomulka azzal igyeke-

²⁹ Magyar Országos Levéltár MDP és MSZMP Iratok Osztálya, 288. f. 32/1958/14 ő. e. 130. p. Az említett Gomulka-beszédet a *Népszabadság* 1956. december 1-jei száma is ismertette.

³⁰ Ezt Gomulka is kiemelte a LEMP Rzeszóvi Vajdasági Pártkonferenciáján 1956. december 22-én elmondott felszólalásában. AAN, KC PZPR, 237/V-842. Przemówienia tow. Wl. Gomulki, 19–22. XII. 1956, s. 282, 306.

³¹ Ezt a hivatalos lengyel álláspontot Gomulka – lényegtelen módosításokkal – minden egyes alkalommal kifejtette azokon decemberben tartott varsói és vajdasági pártaktívauiléseken, amelyeket a LEMP KB 8. plénuma utáni új politika megvitatása céljából hívtak össze.

³² Tischler János: Egy 1957. májusi lengyel követjelentés Budapestről. *Népszabadság*, 1993. február 13.

³³ 1956. november közepén legfelső szintű lengyel párt- és kormányküldöttség utazott Moszkvába, hogy rendezzék a Szovjetunió korábbi években Lengyelországgal szemben folytatott rablógazdálkodásból eredő hatalmas károkat és megfelelő jogi keretek között szabályozzák a lengyel földön állomásozó szovjet csapatok státusát. A szovjet fél jelentős engedményeket téve messzemenően teljesítette lengyel partnere igényeit.

³⁴ Lásd a 19. jegyzetet.

zett menteni a magyar miniszterelnököt, hogy még ha áruló lett volna is, egyes-egyedül képtelen lett volna mindent irányítani és minden kérdésben dönteni (még Cyrankiewicz is közbevetette, hogy az ellenforradalom győzelme esetén Nagy Imrét is felakasztották volna).³⁵

Lengyelország hivatalos magatartása a Kádár-kormányval szemben ugyanakkor kissé eltért attól, ami a kulisszák mögött zajlott. A lengyel külpolitika 1956 novemberétől – eleinte kidolgozott koncepció nélkül – Magyarországra vonatkozásában azt tartotta legfontosabb feladatának, hogy a magyar események megítélését mellőzve gazdasági segítséggel és nemzetközi politikai kiállással hozzájáruljon a Kádár-féle vezetés helyzetének megszilárdításához. Ennek megfelelően – a magyar kormány sürgetésére és saját nehéz gazdasági helyzete ellenére – 1956. november 24-én a LEMP PB és a Lengyel Minisztertanács egyidejűleg döntést hozott, hogy 100 millió zloty értékű vissza nem térítendő áruségélyt nyújt.³⁶ Ezzel párhuzamosan a LEMP vezetése a hivatalos lengyel-magyar kapcsolatok szintjén a távolságtartást választotta: a lengyel politika félreérthetetlenül a Kádár-kormány tudára adta, hogy az MSZMP könyörtelen megtorló politikájával, az általa alkalmazott terrorral nem ért egyet. Emiatt Kádárnak másfél évet kellett várnia, míg végre 1958 májusában – hosszas huzavona, s a Nagy Imre-perrel kapcsolatos előzetes garanciák birtokában – Gomulka hivatalos látogatást tett Magyarországon, valamelyest legitímálva ezzel a magyar pártvezetőt.

Az 1956-os magyar forradalom rendkívül élénk visszhangot váltott ki a lengyel társadalom körében, s a lengyelek magyarok iránti segítőkészsége leginkább a véradásban és az egész országra kiterjedő pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtésben mutatkozott meg. A segélyakciók szervezését megkönnyítette a LEMP KB október 28-i üzenete a magyar nemzethez, amellyel mintegy „felhatalmazták” a lengyeleket erre a tevékenységre, arra is számítva, hogy ez levezető csatornaként is szolgálhat a lengyel Október kiváltotta érzelmek lecsillapításához. A véradásra jelentkezők hulláma a Lengyel Vöröskeresztet teljesen váratlanul érte, nagyon meglepődtek a véradó állomásokon, amikor október 26-án, pénteken, először csak szórványosan, másnap már többen, s amikor 28-án reggel a Lengyel Rádió közzétette a Magyar Vöröskereszt segítségkérését, már tömegesen jelentkeztek az emberek vért adni az ország minden pontján. A véradási felhívást a rádió és az újságok is többször megismételték, egészen november 4-ig. A felhívásra leggyorsabban Varsó, Krakkó, Katowice (éppen ekkortájt kerestették vissza Sztálinvárosról), Wrocław, Poznań, Jelenia Góra, Lódz és Szczecin lakosai reagáltak. Egy véradási procedúra 2,5–3 órát vett igénybe, s a véradó állomások szűk átteresztőképessége miatt sokkal kevesebb embertől tudtak vért venni, mint ahányan jelentkeztek, még azután is, hogy további (ideiglenes) véradó helyeket állítottak fel – például nagyobb üzemekben vagy a hadsereg alakulatainál –, és az összes vajdasági véradó állomás éjjel-nappal működött. De még így is szabályozni kellett, hogy melyik nap milyen foglalkozási ághoz tartozók jöjjenek vért adni, és minden jelentkező sorszámot is kapott. A véradásban az egyetemisták jártak az élen, de ez az akció egyáltalán nem korlátozódott csak rájuk, szinte minden társadalmi osztály kivette belőle a részét. Ezzel egyidejűleg lengyel orvosok és ápolónők százai jelentkeztek, hogy készek Magyarországra utazni és a helyszínen segíteni magyar kollégáik munkáját.

A véradásban nem lehet határt vonni a párttagok és a pártönkívüliek között, mert ez akkoriban nem számított. A LEMP vajdasági pártbizottsága Jelenia Góra városában október 28-án úgy kezdte ülését, hogy a résztvevők csoportosan elmentek vért adni. A magyar forradalom ideje alatt 795 liter vér érkezett Lengyelországból Budapestre – kizárólag légi úton –, és ehhez tudni kell, hogy egy embertől átlagosan 200 milliliter vért vettek, ami azt jelenti, hogy több mint 4000 lengyel adott vért. A véradási akció másfél hétig tartott, s lezárulását az jelentette, hogy a Magyar Vöröskereszt – megköszönve a lengyelek áldozatkészségét –, közzétette, nincs már szüksége újabb vérszállítmányokra, viszont élelmiszerekre, gyógyszerekre és ruhaneműkre annál inkább. A véradási akcióval párhuzamosan bontakozott ki a szintén az egész országot átfogó pénz-, élelmiszer- és gyógyszergyűjtési akció, amely hosszú hetekig zajlott, és november 4. után újabb

³⁵ Lásd az előző jegyzetet.

³⁶ Archiwum polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (a továbbiakban: AMSZ; Lengyel Külügyminisztérium Levéltára), zespol 7, wiazka 69, teczka 571. Wegry, miedzynarodowa pomoc spoleczna, 1956–1957, s. 35–37., valamint *Az 1956-os magyar forradalom...*, 155. p., II/1./137. számú dokumentum.

lendületet vett. A lengyel hatóságok nem akadályozták – nem is tudták volna – a lengyel társadalom eme spontán segélyakcióját. (A társadalmi segítség keretében ily módon összegyűlt lengyel vér- és segélyszállítmányok elsőként érkeztek Magyarországra, és a legnagyobb mértékű külföldi segítséget jelentették a magyar forradalom napjaiban.) Kollektívák, szakszervezetek, ifjúsági- és cserkészszervezetek, magánszemélyek jelentős pénzdományokat tettek, hogy abból gyógyszerert és élelmiszert vásároljanak a „szabadságukért harcoló és sebesült magyaroknak”. Az újságok mindennap közölték a felajánlásokat. Különböző üzemek és gyárak faanyagokat, építési anyagokat, minden olyasmit felajánlottak, amelyből akkor Magyarországon hiány volt. A szakszervezetek és az üzemi kollektívák a magyar felkelőkkel szolidarizáló nyilatkozatokat tettek közzé. A *Głos Pracy*, a Lengyel Szakszervezetek Szövetsége Központi Tanácsának orgánuma felhívására jó néhány napon keresztül kb. napi 1 millió zlotyot utaltak át a Lengyel Vöröskereszthez, amely az összegből gyógyszereket, kötszereket, élelmiszert vett, s elküldte a Magyar Vöröskeresztnek. (Az átlagfizetés akkoriban 800-1000 zloty körül volt.) Igaz, éppen november 4-ét követően az akció napi menetéről a központi, de a vidéki sajtó többsége is hallgatott már, de az összegzéseket, illetve egy-egy szállítmány útnak indítását azért mindig hírül adták. A lengyel sajtó és rádió bő terjedelemben számolt be a véradási akcióról, megható tudósítások és riportok jelentek meg a véradókról, önkéntes áldozatvállalásokról, a véradás megszervezéséről. Az első lengyel repülőgép október 26-án érkezett Budapestre, ez még az éppen raktáron lévő – részben a Lengyel Hadsereg tulajdonát képező – készleteket szállította. Ezután viszont november 3-ig 15 lengyel repülőgép landolt a magyar fővárosban, fedélzetén a már említett 795 liter vérral, ezenkívül 415 liter vérplazmával, 16 500 kg vérhelyettesítő-szerrel, szérummal, gyógyszerrel és kötözőszerekkel, valamint 3000 kg élelmiszerral.³⁷ 1957. január végéig az önkéntes pénzdományokból 31 millió zloty gyűlt össze és 11 millió zlotyra tehető a természetbeni adományok értéke; mindezek alapján szintén 1957. január végéig a Lengyel Vöröskereszt – a lengyel emberek segítségeként – 42 teherautóval és 104 vasúti kocsival 25,5 tonna vérhelyettesítő-szert, gyógyszert, kötszert és orvosi műszert, valamint 331 tonna élelmiszert, 32 tonna ruhaneműt, 10 tonna szappant és építési anyagot juttatott el Magyarországra.³⁸

Varsóban és az ország más városaiban az épületeken, közterületeken magyar zászló lengett, a varsói egyetemisták pedig díszőrséget álltak a Magyar Kulturális Intézet előtt. A lengyel városok forgalmas utcáin és terein ládákat helyeztek el, amelyekbe a járókelők bőségesen szórták adományaikat. Volt olyan lengyel város – például Wrocław, Varsó –, ahol az adományozóknak magyar kokárdát tűztek a mellére, Szczecinben pedig olyan bélyegeket osztogattak, amelyen két kéz kapaszkodott egymásba, s alatta a felirat azt hirdette: „Szczecin–Csepel”³⁹ (Csepel Szczecin testvérvárosa volt). A lengyelek a magyar forradalomban egy igazi antisztálinista forradalmat láttak, amely a lengyel Októberhez hasonló célkitűzéseket fogalmazott meg, csak hogy Magyarországon a régi vezetés szűklátókörűsége és a hatalomhoz való görcsös ragaszkodása vérfürdőt eredményezett. A magyarok megsegítésére indított hatalmas segélymozgalom alkalmas volt arra, hogy félredobva az addigi semmitmondó sablonokat a szocializmust építő két nép barátságáról, visszatérjenek a hagyományos magyar–lengyel barátság eszméjéhez. Lengyelországban élénken élt annak emléke, hogy 1939 őszén Magyarország közel 100 000 lengyel menekültet fogadott be, mások arra emlékeztek, hogy a világháború idején Lengyelország különböző pontjain – így Varsó környékén – állomásozó magyar csapatok mennyire segítőkészek voltak, s egyáltalán nem viselkedtek megszálló hadsereggként. A véradók kevés kivétellel életükben először – s meglehetősen utójára – adtak vért. Egyszerűen úgy érezték, segíteniük kell. Létezett egyfajta általános szimpátia a magyarok iránt, még akkor is, ha a lengyelek közül sokan még nem is láttak „eleven magyart”. Ehhez járult még a lengyelek körében mindig is erős szovjetellenesség, és az az érzés, hogy Lengyelország elkerülte azt a tragédiát, ami Magyarországot érte.

A magyar forradalom mellett számos gyűlést tartottak üzemekben, egyetemeken s más helyeken, de november 4-ig mindössze egyetlen utcai tüntetésre került sor a „harcoló magyar testvérek” mellett. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az esetleges szervezők attól tartottak, nem

³⁷ *Zolnierz Wolnosci*, 1956. november 28.

³⁸ AMSZ, zespól 7, wiazka 69, teczka 571, s. 69.

³⁹ Három eredeti bélyeg a szerző tulajdonában.

lesznek képesek a tüntetés végeztével a tömeget békésen hazaküldeni, másrészt pedig érvényben volt az akkor még rendkívül népszerű Gomulának az október 24-i varsói nagygyűlésen elmondott felszólítása, miszerint „elég a gyűlésezésből, lássunk hozzá a mindennapi munkához”. Ha ez a kívánság nem is valósult meg rögtön, hiszen a LEMP vezetése képtelen volt ezt betartatni, s ráadásul a „magyar kérdésben” elfoglalt álláspontjával a pártvezetés felhatalmazást is adott a tömegeknek, de azért tekintettel kellett rá lenni. Ennélfogva egyszerűbb volt zárt helyen megtartani a szolidaritási gyűléseket, mintsem kivinni azokat az utcákra. Az említett egyetlen tüntetésre Olsztyn városában került sor, amelyen 10 000 ember jelent meg, és a résztvevők a helyi Vörös Hadsereg teret átkeresztelték Magyar Felkelők terévé.⁴⁰

Olsztyn mellett a magyarok megsegítésére szervezett segélyakciókon túlmenő megmozdulások legfontosabb vidéki központja Wroclaw és Krakkó volt. Wroclawban a főtéren álló városházára – egyhangú határozat nyomán – fekete gyászszalaggal átkötött magyar zászlót függesztettek ki.⁴¹ Ugyanez történt a város legnagyobb gyárában, ahol a „gyár dolgozói letépték a vörös csillagot, és helyére a lengyel és a magyar zászlót akasztották”⁴² (decemberben ugyanebben a gyárban, a magyarországi munkástanácsok betiltása elleni tiltakozásul öt percre leállt a munka, ez idő alatt végig szólt a gyári sziréna, s a falakat teleragasztották „El a kezekkel Magyarországtól” feliratú plakátokkal⁴³). Mindkét esetben a zászlók heteken át a helyükön maradhattak. Krakkóban és Poznanban pedig 1956. november 5-én délelőtt tiltakozó tüntetést tartottak, amely néma demonstráció formájában zajlott le, több ezer fő részvételével, magyar és lengyel zászlókkal, a második magyarországi szovjet beavatkozás elleni tiltakozásul és az elesett magyar felkelőkre emlékezve.

Gomulka minél hamarabb konszolidálni akarta a még meglehetősen cseppfolyós lengyelországi viszonyokat, ám hatalmas erőfeszítései ellenére is várnia kellett még jó néhány hónapig, hogy igazán jelentős sikert tudjon felmutatni ezen a téren. A „harcoló magyar testvérek” melletti hatalmas lengyel társadalmi rokonszenvet a magyar tragédia lengyelországi bekövetkezésének lehetőségére hivatkozva sikerült ugyan hamar korlátok közé szorítani („felvilágosító agitátorok” szavait mozgósították országszerte ennek érdekében⁴⁴), de 1956 novembere után belpolitikailag igyekeztek elkerülni minden olyan lépést, amely a lecsillapodott kedélyeket újra felizgathatná. A lengyel vezetés tökéletesen tisztában volt azzal, nem tudja elhitétni a lengyelekkel, hogy Magyarországon ellenforradalom zajlott le – ráadásul ezzel a tézissel teljesen maga sem értett egyet –, hiszen a társadalom jelentős hányada a magyar forradalom eszméit a magáénak érezte, és a magyarországi eseményekben megisméltődését látta mindannak, ami néhány nappal korábban Lengyelországban történt. Ezért Varsóban hivatalosan nem erőltették olyan gyakran és hangosan a „magyarországi ellenforradalom” koncepcióját. Úgy vélték, inkább hallgatni érdemes erről, minél kevesebbet beszélni róla, mintsem hatástalan propagandát folytatni. Ezzel magyarázható, hogy a varsói magyar nagykövetség többszöri kezdeményezése ellenére sem került sor soha a „magyarországi ellenforradalmat” bemutató kiállításra⁴⁵ a lengyel fővárosban, és a „magyarországi ellenforradalmat leleplező Fehér Könyvek” lengyel nyelvű kiadásától is mereven elzárkóztak az illetékes lengyel szervek. Amikor 1957 telén Katona János varsói magyar nagykövet azzal kereste fel Starewiczet, a LEMP KB Sajtóosztályának vezetőjét, hogy a lengyel társadalom tekintélyes része rosszul van informálva, ezért célszerű lenne a lengyel sajtóban elvi és politikai cikkeket publikálni a „kényes kérdésekről”, Starewicz azt válaszolta: a magyar vonatkozású alapvető kérdések nyílt tárgyalása számukra egyáltalán nem volna kedvező. Részben azért, mert a lengyel társadalmat még ma is élénken foglalkoztatják a tavalyi magyar események, és amennyiben a magyar álláspontot kezdenék kivetíteni a sajtóban, ez tömegkapcsolataikat gyöngíténé. Másrészt

⁴⁰ *Az 1956-os magyar forradalom...*, 205–207. p., III/5./159. számú dokumentum.

⁴¹ Az ezt tanúsító dokumentum hiteles másolata a szerző birtokában van.

⁴² *Az 1956-os magyar forradalom...*, 202–203. p., III/5./156. számú dokumentum.

⁴³ AAN, KC PZPR, 237/V-295, s. 191–193.

⁴⁴ Magyar Országos Levéltár, Külügyi Iratok (a továbbiakban: MOL KI), XIX-J-1-j, Lengyelország, 3. doboz 4/j, 00783/1958.

⁴⁵ A kiállítás teljes történetére vonatkozóan lásd Tischler János: A varsói kapcsolat. Az 1956-os magyar „ellenforradalmat” bemutató kiállítás varsói története. *Kritika*, 1995. 10. sz. 39–41. p.

a két párt között ebben a kérdésben gyökeres véleménykülönbség áll fenn, és ebből logikusan következik, hogy nem léphetnek fel olyan értelemben a nyilvánosság előtt, ahogyan azt a nagykövet szeretné. Megérti ugyanakkor, hogy a magyar fél számára ez alapvető kérdés, de az ő szemében nem az, mert még hosszú idő kell ahhoz, hogy a lengyel társadalom felfogása a magyar kérdésben megváltozzék.⁴⁶

A Lengyelországban 1956 őszen végbement változások a sajtó terén is éreztették hatásukat. A cenzúra – összevetve az 1948 és 1956 nyara között eltelt időszakokkal – néhány hónapra jóval enyhébb lett. Továbbra is voltak tabutémák, ugyanakkor a cenzorok többsége teljesen elbizonytalanodott, mit szabad engedélyezni, s mit nem. A magyar forradalom idején a magyar eseményekkel kapcsolatos híradások közzététele során a lengyel sajtó csak minimális adminisztratív akadályba ütközött, így a lengyel lapok lehetőségeikhez mérten nagy terjedelemben és objektíven számoltak be a magyar forradalomról – ez nagymértékben a Budapestre küldött több mint tíz lengyel tudósító tevékenységének köszönhető –, és ennek célkitűzéseivel egyetértő írások, felhívások és táviratok tucatjai láttak napvilágot. Bár a lengyel vezetés már a magyar forradalom időszakában igyekezett visszafogni a cenzúra szorításából rövid időre megszabadult lengyel sajtót és rádiót, ez csekély eredménnyel járt. November 4. után Gomulka eleinte békülékenyebb hangot ütött meg a lengyel újságírókkal szemben és saját maga igyekezett jobb belátásra bírni őket. Elmondta nekik, hogy Lengyelország jelenlegi gazdasági és politikai helyzetében, valamint a mostani nemzetközi helyzetben nem engedheti meg magának, hogy olyan lényeges kérdésben, mint például a magyar, szembehelyezkedjen a Szovjetunióval. Arra hívta fel a sajtó és a rádió munkatársainak figyelmét, hogy tanúsítsanak önmérsékletet, vannak dolgok – s ilyen a magyar kérdés is –, amikről nem lehet megírni és elmondani mindent.⁴⁷ Mindez jórészt hatástalan maradt, így a vezetés a cenzúra teljes megszigorításával, a Budapestről visszaérkezett lengyel újságírók különböző gyárakban, üzemekben és klubokban tartott hiteles beszámolóinak adminisztratív eszközökkel való megakadályozásával és a rádiótól, sajtótól történt elbocsátásokkal válaszolt.

*

Nagy Imre és társai 1958. júniusi kivégzése váratlanul érte a lengyel pártvezetést, és szinte teljes megrökönyödést váltott ki Varsóban. Gomulka a kivégzések hírére dührohamot kapott – úgy vélte, Kádár becsapta őt –, aljas gyilkosságról beszélt.⁴⁸ Az akkori közhiedelem szerint ugyanis alig öt héttel korábban a lengyel pártvezető – aki másfél éves halogatás után éppen 1958 májusában látogatott hivatalos küldöttség élén Budapestre – magától Kádártól kapott ígéretet arra, hogy ha lesz is per, azon semmiképpen sem hoznak majd halálos ítéleteket. A LEMP a Nagy Imre-perrel – de különösen a módszerrel, ahogyan az történt – nem értett egyet, s a kulisszák mögött helytelenítette azt, ennek ellenére egyáltalán nem óhajtott szembehelyezkedni a tábor többi országával. 1958 nyara nagyon távol állt 1956 ősztől. Gomulka 1958. június 28-i gdanski beszéde nem is hagyott kétséget efelől, hiszen – a „politikai pragmatizmus” jegyében – teljes egészében magáévá tette a hivatalos magyar álláspontot a Nagy Imre-perrel kapcsolatban.

A LEMP vezetése a későbbiekben úgy gondolta, hogy a gdanski beszéddel a Nagy Imre-ügy, s általában véve az 1956-os magyar forradalom megítélésének kérdése részükről végképp le van zárva, semmilyen formában nem tértek rá vissza, csak arra vártak, hogy a lengyelek egész egyszerűen elfelejtsék ezt az egészet. S amikor 1981 októberében mégis felelevenítették a 25 évvel korábbi magyarországi eseményeket, akkor ezt arra használták fel, hogy megrettenték a Szolidaritás szakszervezetet és általában véve a lengyel társadalmat a magyar forradalom véres eltiprásával. De ez már egy másik történet.

⁴⁶ MOL KI, XIX-J-1-j, Lengyelország, 7. doboz 5/c, 005612/1957.

⁴⁷ AAN, KC PZPR, 237/V-324. Przemówienia, wystąpienia B. Bieruta, W. Dworakowskiego i Wł. Gomulki, 1954, 1956–1957, s. 60, 70–71.

⁴⁸ Lásd a 2. jegyzetet.